

P O L İ S   A K A D E M İ Y A S I

KAFEDRA: «İctimai elmlər»

FƏNN: « Multikulturalizm »

FAKÜLTƏ: Qiyabi

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 5. «Multikulturalizm və xarici siyasət»

Tərtib etdi: «İctimai elmlər»
kafedrasının baş müəllimi,
polis baş leytenantı

Rəşad Qasimov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № «_____» _____2016-cı il

B A K I   2 0 1 6

MÖVZU №5. Multikulturalizm və xarici siyasət

P L A N:

Giriş:

- 1. Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas vəzifələri və prinsipləri.**
- 2. Multikulturalizmin beynəlxalq sənədlərdə əksi.**

Nəticə:

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. “Azərbaycan Respublikasının Dövlət müstəqilliyi haqqında” Konstitusiyaya aktı. Bakı, 1991.
2. Abdullayev V. Azərbaycan yeni diplomatiya məkanında. Bakı, 2000.
3. Abdullayev K.M. Ulu Öndər Azərbaycan multikulturalizmin siyasi banisi kimi. Azərbaycan qəzeti, 23.07.2014
4. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. I-V cildlər. Bakı, 1996-1999.
5. Azərbaycan Respublikası 1991-2001. Bakı, 2001.
6. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1996.
7. Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. I-XIII kitablar. Bakı, 1996-2005.
8. Heydər Əliyev, “Müstəqillik yolu”, Seçilmiş fikirlər. Bakı, 1997, <http://ebooks.preslib.az/pdfbooks/azbooks/independ.pdf>
9. Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyaya tanıdır. Bakı, 1994.
10. Həsənov Ə.M. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasəti (əsas istiqamətlər, prinsip və xüsusiyyətlər)//Heydər Əliyev siyasi məktəbini öyrənirik. Bakı, 1997. S.126-142.
11. Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005
12. Mehdiyev R.Ə. Azərbaycan: Qloballaşma dövrünün tələbləri, Bakı, 2012

GİRİŞ

Multikulturalizm anlayışı dünya siyasətində gənc bir anlayış olmasına baxmayaraq, bu siyasətlə bağlı müxtəlif fərqli fikirlər və fikir ayrılıqları mövcuddur. Bir sıra dövlətlər bu siyasəti dövlət siyasəti kimi həyata keçirir və onun inkişafı üçün daim islahatlar aparırlar, digər qrup dövlətlər isə ümumiyyətlə multikulturalizm siyasətindən imtina edir və onun uğurlu gələcəyinin olmadığını iddia edirlər. Başqa bir tərəfdən də aydındır ki, hər hansısa cəmiyyətin mövcud olması üçün çox əhəmiyyətli olan bir multikulturalizm modeli digər bir cəmiyyət üçün uyğun model olmaya bilər.

Multikulturalizm siyasətinin təməlinə xalqların qarşılıqlı əməkdaşlığı, tolerantlıq ideyaları və münaqişələrə yol verməmək prinsipləri dayanır. Əsrlər boyu böyük mədəniyyətlərin qovuşduğu bir diyar olan Azərbaycanda müxtəlif xalqların və dinlərin nümayəndələri sülh və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamışdır. Multikulturalizm ideyaları ölkəmizdə əsrlər boyu formalaşsa da onun siyasi banisi ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 80-ci illərin sonları və 90-cı illərin əvvəllərində, Sovet İttifaqının dağılma ərəfəsində müxtəlif qruplar üçün “milliyətçilik” anlayışı birliyə çağırış üçün yeganə kateqoriya idi və Avropa dövlətlərindən fərqli olaraq bu, keçmiş sovet ölkələrində və eləcə də regionumuzda da dramatik toqquşmaların meydana gəlməsinə səbəb oldu. Bu ölkələrdən biri kimi Azərbaycan da vətəndaş müharibəsi astanasına gəlib çatmışdı. Ancaq Ümummilli Lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanın həm daxili həm də xarici siyasətində köklü dəyişiklər dərhal özünü göstərdi. Multikultural, tolerant və humanist dəyərlərin ana xətt təşkil etdiyi, insan hüquqlarının ali dəyər hesab olunduğu Heydər Əliyev siyasəti Azərbaycanı nəyinki vətəndaş müharibəsindən xilas etdi, hətta Azərbaycanın multikultural dəyərlərini bir model kimi formalaşdırdı.

Ulu Öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin fəaliyyəti nəticəsində bu gün də bu siyasət Azərbaycanın dövlət siyasətidir və bu sahədə həyata keçirilmiş islahatlar, atılmış addımlar bu istiqamətin möhkəmlənməsinə və yeni perspektivlərinin ortaya çıxmasına xidmət etmişdir.

Sual 1. Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas vəzifələri və prinsipləri.

XX yüzilin sonunda dünyada baş verən qlobal proseslər, xüsusən də Varşava Müqaviləsi Təşkilatının ləğv edilməsi, "soyuq müharibə"nin başa çatması, SSRİ-nin dağılması beynəlxalq aləmdə siyasi mühitin ciddi şəkildə dəyişməsinə və yeni geosiyasi vəziyyətin yaranmasına səbəb oldu. Postsovet məkanında meydana çıxan yeni müstəqil dövlətlərin bilavasitə beynəlxalq münasibətlər sistemində qatılması və öz maraqlarını ifadə edən xarici siyasət kursunu həyata keçirməyə başlaması dünyada dövlətlərarası münasibətlərin yeni düzümünün formalaşmasına gətirib çıxardı. Bu, bir tərəfdən, beynəlxalq aləmdə siyasi gərginliyin azalması, qlobal qarşıdurmanın aradan qalxması ilə səciyyələnirdisə, digər tərəfdən, siyasi, iqtisadi və hərbi baxımdan strateji əhəmiyyət kəsb edən və mənafehlərin kəsişdiyi məntəqələrə çevrilən bir sıra məhəlli mərkəzlərin meydana çıxması ilə müşayiət olunurdu.

Mühüm geosiyasi məkanda yerləşən Azərbaycan Respublikasının 1991-ci il oktyabrın 18-də öz dövlət müstəqilliyini bəyan etməsi və 80-ci illərin sonu - 90-cı illərin əvvəllərində beynəlxalq aləmdə baş verən dəyişikliklər milli dövlətçilik prinsiplərinə uyğun yeni xarici siyasət kursunun formalaşdırılması və həyata keçirilməsini ən vacib məsələ kimi ön plana çəkdi. Qısa müddət ərzində dünyanın bir sıra dövlətləri tərəfindən rəsmi surətdə tanınmış Azərbaycan Respublikası 1992-ci il martın 2-də BMT-nin üzvlüyünə qəbul edildi.

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasət fəaliyyətinin Dağlıq Qarabağda erməni separatizmi və Ermənistanın hərbi təcavüzü ilə dərinləşən ciddi siyasi və iqtisadi problemlərlə müşayiət olunması onun diplomatiyası qarşısında çox mühüm vəzifələr qoyurdu. Təcavüzün və millətçi separatizmin qarşısını almaq, onların ağır nəticələrini aradan qaldırmaq, dövlətin ərazi bütövlüyünü və təhlükəsizliyini təmin etmək, dünya birliyi ilə siyasi və iqtisadi inteqrasiyaya girmək zərurəti məqsədyönlü, ardıcıl və fəal xarici siyasətin həyata keçirilməsini tələb edirdi. Beynəlxalq birliyi Azərbaycan ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması zəruriliyinə inandırmaq, milli maraqları dünya dövlətlərinin kəsişən və toqquşan mənafehləri ilə uzlaşdırmaq,

Azərbaycanın müstəqilliyinə və təhlükəsizliyinə beynəlxalq təminat almaq üçün çox ciddi səylər edilməli və gərgin fəaliyyət göstərilməli idi.

Hər bir müstəqil dövlət özünəməxsus prinsip və xüsusiyyətlərlə fərqlənən, müxtəlif istiqamətli daxili və xarici siyasət yeridir. Dövlətin daxili siyasəti xalqın ümumi rəyi ilə yaradılmış və qəbul olunmuş Konstitusiyaya əsasında onun tam bir varlıq kimi yaşamasına, fəaliyyətinə, ictimai-siyasi, iqtisadi və mənəvi həyatın bütün sahələrində təmsil etdiyi vətəndaşların maddi və mənəvi tələbatının fasiləsiz təmin edilməsinə yönəldilir. Xarici siyasət isə bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi, habelə öz ərazisində qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətinin kənar müdaxilə olmadan həyata keçirilməsi məqsədilə təhlükəsiz və əlverişli beynəlxalq şəraitin təmin edilməsinə; ayrı-ayrı dövlətlərlə qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlığa, iqtisadi, siyasi, sosial və mədəni həyatın bütün sahələrində əldə edilmiş beynəlxalq təcrübələrin mənimsənilməsinə; qarşıya çıxan problemlərin aradan qaldırılması yönündə dövlətlərin səylərinin birləşdirilməsinə və s. xidmət edir. Başqa sözlə ifadə etsək, ölkə daxilində gedən proseslərdən və qarşıya qoyulan vəzifələrdən irəli gələn siyasi xətt dövlətin beynəlxalq münasibətlər sahəsində mövqeyini və xarici siyasətinin istiqamətlərini, xarakterini, prinsiplərini müəyyənləşdirir və şərtləndirir. Bu mənada xarici siyasəti dövlətin daxili inkişafının əsas vəzifələrindən irəli gələn, ölkənin milli mənafeləri ilə xarici aləmin maraqları arasında sivil birgəyaşayış qaydaları və normaları əsasında uyğunlaşdırılmış, uzlaşdırılmış münasibətlər sistemi yaratmağa xidmət edən məqsədyönlü fəaliyyət növü kimi xarakterizə etmək olar.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin konseptual əsasları, məqsədi, prinsipləri və əsas xüsusiyyətləri Azərbaycanın 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul edilmiş Konstitusiyasında və Prezident Heydər Əliyevin çıxışlarında öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 10-cu maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan başqa dövlətlərlə və xarici aləmlə əlaqələrini beynəlxalq hüquq normaları və ölkənin maraqlarını nəzərdə tutan prinsiplər əsasında qurur. Azərbaycan Prezidenti 1993-cü il oktyabr ayının 10-da Prezident seçilməsi ilə bağlı keçirilən rəsmi andiçmə mərasimindəki çıxışında qeyd etmişdir ki, "respublikamızın qarşısında

duran əsas vəzifələrdən biri Azərbaycanın mənafeyini dünya miqyasında müdafiə edə bilən ağıllı, səriştəli xarici siyasətin yeridilməsidir. Qarşıda böyük vəzifələr durur. Bizim xarici siyasətimiz birinci növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəldilməlidir. Vəzifə dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabərhüquqlu, qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirməkdən, bu əlaqələrdən həm Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqelərini möhkəmlətmək üçün, həm də respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir".

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətdə rəhbər tutduğu əsas vəzifələri aşağıdakı istiqamətlərdə qruplaşdırmaq olar:

- ölkənin müstəqilliyini, suverenliyini və beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədləri çərçivəsində ərazi bütövlüyünü qorumaq, onun təhlükəsizliyini regional və beynəlxalq təhlükəsizlik sistemi ilə sıx əlaqələndirmək;
- Azərbaycanın bütün beynəlxalq və regional təşkilatlarda təmsil olunması, sivil birgəyaşayış qaydaları ilə tənzimlənən böyük dünya siyasətinə qatılması, beynəlxalq və regional münasibətlərin həllində fəal iştirak etməsi zəminində dünyanın siyasi xəritəsində layiqli yer tutmasına nail olmaq;
- dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabərhüquqlu, qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıq əlaqələri yaratmaq, bu əlaqələrdən respublikanın iqtisadiyyatının, elminin və mədəniyyətinin inkişafında səmərəli amil kimi istifadə etmək;
- mənafeyi Azərbaycanın dövlətçilik və milli mənafevləri ilə uyğun gələn dövlətlərlə tərəfdaşlıq və müttəfiqlik münasibətləri yaratmaq, respublikanın beynəlxalq mövqelərinin möhkəmlənməsi üçün onların imkanlarından istifadə etmək;
- ölkənin demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatı yolu ilə irəliləməsi, müstəqil daxili və xarici siyasət yeritməsi üçün əlverişli beynəlxalq şəraitin bərqərar olmasına çalışmaq;
- əhalinin əsas hüquq və azadlıqlarının qorunmasına yönəlmiş beynəlxalq normaların həyata keçirilməsinə şərait yaratmaq;
- regionda gərginliyin aradan qaldırılmasına və mehriban qonşuluq münasibətlərinin yaradılmasına səy göstərmək;

- Azərbaycan xarici təzyiqlərin qarşısını alan və ya onları minimuma endirən beynəlxalq himayə mexanizminin yaradılmasına nail olmaq;
- dövlətin bütün beynəlxalq, regional, iqtisadi, elmi-texniki, mədəni, humanitar və s. təşkilatlarda fəal iştirakına çalışmaq;
- xalqın mənafeyinə tabe edilmiş xarici iqtisadi siyasət yeritmək, ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyası üçün bütün xarici və daxili amillərdən bəhrələnmək;
- xarici ölkələrlə elmi, mədəni, humanitar əlaqələr və geniş informasiya mübadiləsi mexanizmləri yaratmaq və s.

Bütün bu vəzifələr və onların həyata keçirilməsi ilə bağlı konkret səylər Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq, regional və dövlətlərarası münasibətlər sahəsində atdığı praktiki addımlarda, bağlanan müqavilələrdə öz əksini tapmışdır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasəti özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə də seçilir.

Siyasi sahədə Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin əsas mahiyyəti beynəlxalq hüquq normaları və prinsipləri ilə tənzimlənən sivil dövlətlərarası münasibətlərə hörmət bəsləməkdən, beynəlxalq, regional və dövlətlərarası münaqişələri sülh və danışıqlar yolu ilə həll etməkdən, bütün dövlətlərin suveren hüquqlarına hörmətlə yanaşmaqdan;

iqtisadi sahədə - qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıq etməkdən, iqtisadi maraqların uzlaşdırılmasından, uyğunlaşdırılmasından, qarşılıqlı təminat mexanizminin yaradılmasından və onun qorunmasından;

mədəni sahədə - dövlətlərarası əlaqələrə və ünsiyyətlərə mane olan hər cür məhdudiyyətləri aradan qaldırmaqdan, mənəvi sərvətlərin maneəsiz, azad və demokratik mübadiləsindən və s. ibarətdir.

Azərbaycan demokratik və hüquqi dövlət quruculuğu yolu tutduğundan onun xarici siyasəti də dünya təcrübəsinin bütün mütərəqqi nailiyyətlərini, sivil beynəlxalq normaları özündə əks etdirir və hər cür etnik və dini məhdudiyyətləri inkar edir. Azərbaycanın müasir xarici siyasəti açıq və demokratik prinsiplər əsasında qurulmuş,

xalqın və dövlətin mənafeələrinə, mentalitetinə zidd olmayan bütün beynəlxalq normaları özündə birləşdirmişdir.

Müstəqilliyinin ilk illərində xarici siyasətini əsasən etnik və dini təəssübkeşlik üzərində qurmağa cəhd edən Azərbaycan hökuməti zamanın sınağından çıxıb bilmədi. Çünki beynəlxalq aləmin yüzillərlə yaranmış və formalaşmış sivil münasibətlər sistemi dövlətlərarası əlaqələrin etnik və milli birlik amili üzərində deyil, tərəflərin mənafeələrinin tarazlığı, qarşılıqlı təminatı üzərində qurulmasını tələb edirdi. Heç şübhəsiz, ayrı-ayrı dövlətlərin əlaqə və münasibətlərinin müəyyən edilməsində etnik və dini təəssübkeşlik prinsipi əsas rol oynayır və çoxəsrlik tarixi olan bu amili beynəlxalq siyasətdə tamamilə inkar etmək mümkün deyil. O hər zaman dövlətlərarası münasibətlərin qurulması və inkişafına öz ciddi təsirini göstərmiş, göstərir və bundan sonra da göstərəcəkdir. Lakin dövlətlərarası münasibətlərin sırf etnik və dini mənsubiyyət əsasında qurulması, bir qayda olaraq, müasir beynəlxalq münasibətlərin inkişaf tendensiyası ilə ziddiyyət təşkil edir və bu meyara istinad edən dövlətlərin beynəlxalq aləmdən təcrid olunması təhlükəsi yaranır. Buna görə də, eyni dinə və soykökə malik xalqlar və dövlətlər arasında da əlaqələrin qurulması, mədəni, humanitar və s. sahələrdə münasibətlərin yaradılaraq gücləndirilməsi ifrat millətçi və dini meyllərin yaranması istiqamətində deyil, bərabər hüquqlu, qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıq, dünya inteqrasiyası istiqamətində inkişaf etdirilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında göstərilir ki, "Azərbaycan Respublikası başqa dövlətlərlə münasibətlərini hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarına uyğun qurur". Beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan prinsiplər Azərbaycanın da üzv olduğu BMT-nin nizamnaməsində, ATƏT-in "Helsinki aktı"nda və "Paris və İstanbul xartiyalarında" öz əksini tapmışdır. Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq, regional və dövlətlərarası münasibətlər sahəsində əsaslandığı əsas prinsiplər aşağıdakılardan ibarətdir:

- hər bir dövlətin suveren hüquqlarına hörmət, bir-birinin daxili işlərinə qarışmamaq, ölkələrin dövlət quruculuğu və sosial-siyasi inkişaf modelləri arasındakı fərqlərdən asılı olmayaraq seçdiyi inkişaf yoluna hörmətlə yanaşmaq, dövlətlərarası

münasibətlərdə beynəlxalq normaları və üzərinə götürdüyü öhdəlikləri vicdanla yerinə yetirmək;

- beynəlxalq hüquq normaları və prinsiplərinə uyğun olaraq dövlətlərin ərazi bütövlüyünün pozulmasına, sərhədlərinin zorla dəyişdirilməsinə və dövlət müstəqilliyinin təhlükə altına alınmasına yol verməmək, mübahisəli məsələləri dinc yolla həll etmək;

- ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələrdə bərabərhüquqlu, qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıq, ortaq maraq və mənafeləri qorumaq, qarşılıqlı təhlükəsizliyə can atmaq, dinc və faydalı əməkdaşlıq üçün perspektivli addımlar axtarmaq və həyata keçirmək;

- ikitərəfli əlaqələrdə beynəlxalq hüquq normalarını və sivil birgəyaşayış qaydalarını, başqa dövlətlərin, regional və beynəlxalq birliklərin mənafələrini nəzərə almaq;

- xalqların və millətlərin öz müqəddəratlarını təyin hüququna hörmət etmək, insan hüquqlarını və haqlarını qorumaq;

- separatizmə, terrorizmə, dövlətlərin və xalqların təhlükəsizliyinə, maddi və mənəvi həyatına ziyan verə biləcək digər neqativ hallara qarşı birgə mübarizə aparmaq;

- bəşəriyyəti və ayrı-ayrı dövlətlərin xalqlarını narahat edən qlobal problemlərin həlli istiqamətində birgə çalışmaq, bütün səyləri birləşdirmək və sair.

Azərbaycan Respublikasının daxili siyasətinin tərkib hissəsi olan multikulturalizm siyasəti onun xarici siyasətinə də müsbət təsir göstərir, daha konkret desək, onun səmərəliliyini artırır. Bu qanunauyğunluq daxili və xarici siyasət arasında olan münasibətdən irəli gəlir. Bu münasibətdə daxili siyasət xarici siyasətə münasibətdə müəyyənədicilərin rol oynayır. Ölkədaxili sabitlik dövlətin xarici siyasətinin sülhyönümlü, beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun olması üçün zəmin yaradır. Əksinə ölkədaxili vəziyyətin qeyri-sabit, böhranlı olması dövlətin xarici siyasətinin təcavüzkar olmasına, onun beynəlxalq hüquq normalarına məhəl qoymamasına şərait yaradan əsas səbəblərdən biridir.

Daxili siyasətin xarici siyasətə münasibətdə müəyyənədicilərin roluna əsaslanaraq Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasətinin onun xarici siyasətinə

müsbət təsir göstərməsi nəticəsində ölkəmizin xarici siyasət sahəsində əldə etdiyi müəyyən uğurların səbəblərini anlamaq mümkündür. Əgər ölkə daxilində Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasəti cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin və onların əsasını təşkil edən dəyərlərin qorunmasına səbəb olursa, ölkələrarası münasibətlərdə bu siyasət etnik, dini, irqi və mədəni mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq bütün ölkələrlə ölkəmizin hərtərəfli əlaqələrinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Bu isə öz növbəsində dünya miqyasında mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır.

Tanınmış politoloq Samuel Hantinqton “Sivilizasiyaların toqquşması və dünya düzəninə yenidən qurulması” adlı əsərində göstərir ki, dünyada kommunist sisteminin dağılması soyuq müharibəyə son qoymaqla bir-birinə zidd olan iki ictimai-siyasi sistemin siyasi, hərbi, iqtisadi və ideoloji qarşıdurmasını aradan qaldırdı. Bunun nəticəsində “yeni dünyada xalqlar arasında əsas fərqlər ideoloji, siyasi, iqtisadi deyil, mədəni xarakter daşıyır”. Onun fikrincə, müasir dövrdə ictimai inkişafda etnik-mədəni dəyərlərin, mədəniyyətin aparıcı rol oynaması sivilizasiyaların toqquşmasını zəruri edir. Hantinqtonun bu fatalist və pessimist ruhda verdiyi təhlükəli proqnozunun yanlış olduğunu multikulturalizm ideyalarına əsaslanan Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq münasibətlər sahəsindəki fəaliyyəti, onun xarici siyasəti sübut edir. Belə ki, ölkəmizin xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri bütün dünyada mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun təşviq olunmasıdır. Qeyd edək ki, bu istiqamətdə ölkəmiz böyük uğurlara imza atmışdır. Belə uğurlardan biri kimi son dövrdə siyasi leksikona daxil olmuş “Bakı prosesini”ni qeyd etmək olar. “Bakı prosesi” mədəniyyətlər arasında dialoqun inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutan bir təşəbbüsdür. “Bakı prosesi”nin məqsədləri aşağıdakılardır:

1. Mədəniyyətlər arasında anlaşmanın, dialoqun və tolerantlığın inkişafı;
2. Müsəlman və Qərb cəmiyyətləri arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi;

3. Xalqlar arasında olan dini və mədəni gərginliyin azaldılması məqsədilə barışdıran və sakitləşdirən qüvvələrə dəstək göstərməklə, mədəniyyətlər arasında hörmət və qarşılıqlı anlaşmanın qurulması;

4. Mədəniyyətin, mədəni irsin və incəsənətin imkanlarını müəyyən etməklə, onların potensialının mədəniyyətlərarası dialoqun və əməkdaşlığın həyata keçirilməsində daha səmərəli istifadəsi;

5. Mədəni və bədii fəaliyyətlərin dəstəklənməsi; qarşılıqlı anlaşma və dialoqun qurulması prosesində yaradıcılıq və incəsənət adamlarının təkanverici qüvvə kimi tanınması;

6. Üzv ölkələr və vətəndaş cəmiyyətinin cəlb olunması ilə səlahiyyətli beynəlxalq və regional təşkilatlar arasında dialoqun inkişaf etdirilməsi.

“Bakı prosesi” ideyasını ilk dəfə Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev 2008-ci il 2-3 dekabr tarixlərində Bakıda Avropa və ona qonşu regionların mədəniyyət nazirlərinin “Mədəniyyətlərarası dialoq Avropa və onun qonşu regionlarında davamlı inkişafın və sülhün əsasıdır” mövzusunda keçirilmiş konfransında irəli sürmüşdür. Bu konfransda ilk dəfə olaraq 10 islam ölkəsinin də iştirak etməsi ilə yeni bir formatın əsası qoyulmuşdur. Ümumilikdə 48 ölkənin, 8 beynəlxalq təşkilatın və bir sıra beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının yüksək səviyyəli nümayəndələrinin iştirak etdikləri bu konfransda Azərbaycanın təşəbbüsü ilə ilk dəfə olaraq “Mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqinə dair Bakı Bəyannaməsi” qəbul edilmişdir. Bununla da sivilizasiyalar arasında dialoqun inkişafını nəzərdə tutan “Bakı prosesi”nin və bu prosesin uğurla davam etdirilməsi məqsədilə Azərbaycan tərəfindən təklif edilən “Sənətçilər dialoq naminə” layihəsinin əsası qoyulmuşdur.

“Bakı prosesi”nin davamlılığını təmin etmək məqsədilə 2009-cu ildə Bakıda keçirilmiş İslam ölkələrinin mədəniyyət nazirlərinin VI konfransına Azərbaycanın təşəbbüsü ilə islam ölkələri ilə yanaşı, 10-dan çox Avropa dövlətinin təmsilçisi də dəvət olunmuşdur. Konfransda Avropa Şurasına üzv dövlətlərlə İslam Konfransı Təşkilatına üzv dövlətlərin iştirakı ilə “Mədəniyyətlərarası dialoq” mövzusunda “dəyirmi masa” keçirilmiş və birgə kommünike qəbul edilmişdir.

“Bakı prosesi”nin növbəti inkişaf mərhələsi onun regional təşəbbüsdən qlobal hərəkətə çevrilməsi ilə əlaqələndirilir. Bu inkişaf mərhələsi də Prezident İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır. 2010-cu ildə BMT Baş Məclisinin 65-ci sessiyasında çıxış edərkən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev növbəti il Bakıda Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun keçirilməsini elan etmişdir. Prezident İlham Əliyevin müvafiq Fərmanı ilə Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu hər iki ildən bir Azərbaycanda keçirilir. İndiyədək Bakıda üç Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu keçirilmişdir (I Forum 7-9 aprel, 2011; II Forum 29 may-01 iyun, 2013; III Forum 18-19 may, 2015, 2017-ci ilin mayında IV forumun keçirilməsi nəzərdə tutulur). Bu Forumlar YUNESKO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Avropa Şurası, Avropa Şurasının Şimal-Cənub Mərkəzi, İSESKO, BMT-nin Dünya Turizm Təşkilatının tərəfdaşlığı ilə reallaşmışdır.

“Bakı prosesi” çərçivəsində həyata keçirilmiş digər mühüm tədbirlərdən ölkəmizdə 2010-cu ilin 26-27 aprel tarixlərində keçirilmiş Dünya Dini Liderlərinin Sammitini, 2011-ci ildən indiyədək keçirilmiş beş Beynəlxalq Humanitar Forumu (2011, 2012, 2013 və 2014, 2016) və 2016-cı ilin 25-27 aprel tarixlərində keçirilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunu göstərmək olar.

“Bakı prosesi” Azərbaycan multikulturalizminin beynəlxalq münasibətlər sistemində təzahürüdür. Azərbaycan Respublikası ölkə daxilində etnik-mədəni mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün xalqlara eyni münasibət göstərməklə onlar arasında qarşılıqlı anlaşma, dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərini yaratdığı kimi, eyni münasibətləri beynəlxalq müstəvidə müxtəlif mədəniyyətlərə və sivilizasiyalara mənsub olan dövlətlər arasında təbliğ edərək onlar arasında dialoqun inkişaf etdirilməsi istiqamətində böyük işlər həyata keçirir. Dünyada mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun inkişaf etdirilməsinə xidmət edən bu kimi nüfuzlu beynəlxalq tədbirlərin Azərbaycanda keçirilməsi ölkəmizə, onun multikulturalizm sahəsində əldə etdiyi böyük uğurlara beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən verilən yüksək qiymətdir.

Ölkəmizin mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun inkişafında həyata keçirdiyi böyük layihələr nəticəsində nüfuzunun artmasının məntiqi nəticəsi olaraq 2011-ci ildə Azərbaycanın beynəlxalq diplomatik uğurları sırasına növbəti əlamətdar hadisə əlavə olundu. Həmin il oktyabrın 24-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin plenar iclasında gizli səsvermənin nəticələrinə görə Azərbaycan bu mötəbər təşkilatın Təhlükəsizlik Şurasına üzv seçilmişdir. Səsvermənin nəticələri üçdə iki səs çoxluğu ilə Azərbaycanı qalib çıxararaq BMT Təhlükəsizlik Şurasının yeni üzvü etdi. Ümumilikdə, 155 ölkənin dəstəyi ilə respublikamız 2012-2013-cü illərdə Şərqi Avropa bölgəsini BMT Təhlükəsizlik Şurasında təmsil etmək imkanı qazandı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sözləri ilə desək, ölkəmizin 155 ölkənin dəstəyi ilə BMT Təhlükəsizlik Şurasına üzv seçilməsi “aydın göstərir ki, beynəlxalq ictimaiyyətin mütləq əksəriyyəti Azərbaycanı dəstəkləyir, Azərbaycana etibar edir və belə bir vacib səsvermə prosesində öz mövqeyini ifadə edir”.

Beləliklə, ölkənin daxili siyasətinin tərkib hissəsi olan multikulturalizm siyasətinin onun xarici siyasətinə müsbət təsir göstərməsi qanunauyğunluğuna əsasən, multikulturalizm Azərbaycan Respublikasının daxili siyasətinin mühüm istiqaməti kimi ölkənin xarici siyasət fəaliyyətinə müsbət təsir edir. Daha konkret desək, multikulturalizm Azərbaycan Respublikasının uğurlu xarici siyasətinin mühüm amili kimi çıxış edir. Bu, özünü ilk növbədə ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artmasında göstərir. Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasəti sahəsində əldə etdiyi uğurlar dünya ölkələri tərəfindən etiraf olunur. Ölkənin uğurlu xarici siyasəti isə öz növbəsində onun daxili siyasətinin tərkib hissəsi olan multikulturalizm siyasətinə müsbət əks təsir göstərir. Bu siyasətin daha da davamlı olmasına şərait yaradır.

İndi Azərbaycan elə bir ölkədir ki, multikulturalizm onun vizit kartıdır. Bu termin nisbətən yaxın vaxtlarda yaranmışdır, Azərbaycanda isə xalqlar artıq neçə əsrdir ki, multikulturalizm şəraitində yaşayırlar. Təsadüfi deyil ki, Bakı Humanitar Forumunda müzakirə mövzularından biri məhz multikulturalizm idi. Prezident İlham Əliyev bu hadisənin Azərbaycanın ictimai həyatında əhəmiyyətini xüsusi

vurğulamışdır: "Multikulturalizm başqa xalqın nümayəndəsinə hörmət, başqa dinə hörmətdir. Öz dininə hörmət başqa dinə hörmətdən başlayır. Multikulturalizm ayrı-seçkiliyə yol vermir, əksinə, bütün xalqları birləşdirir. Bizim bu gün keçirdiyimiz Forum multikulturalizmin təsdiqidir, onun təntənəsidir".

Artıq Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu 4 dəfə keçirilmişdir. İlk Forumun təşkil olunduğuidən Multikulturalizm əsas müzakirə mövzularında biri olmuşdur. (bax: <http://bakuforum.az>) (2011-ci il: "Multikulturalizm: nailiyyətlər və problemlər", 2012-ci il: "Multikulturalizm və mədəni özünüdərk", "Cəmiyyətin həyatında multikulturalizm" , 2013-cü il: "Multikulturalizm və orijinallıq: cəmiyyətdə dəyər konsensusu axtarışında", 2014-cü il: "Multikulturalizmdə müqayisəli tədqiqat: nəzəriyyədən humanitar təcrübəyə")

2015-ci ilin 18-19 may tarixlərində Bakı III Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumuna ev sahibliyi etdi. (bax: <http://bakuforum-icd.az>) Artıq Multikulturalizm mövzusunun mütəmadi müzakirə yerinə çevrilən bu Forumun 2011-ci ildəki ilk açılışındakı çıxışında Prezident İlham Əliyev multikulturalizmin önəmini bu cür vurğulayır: "...Yəni hər bir məsuliyyətli siyasətçi, ictimai xadim, vətəndaş öz əməyi ilə, öz sözü ilə müsbət meyilləri gücləndirməlidir. Bu gün dünyada qloballaşma haqqında, mədəniyyətlərarası dialoq haqqında, multikulturalizm haqqında geniş diskussiyalar aparılır. Mən bunu müsbət hal kimi qiymətləndirirəm. Çünki bu məsələlər ətrafında daim fikir mübadiləsi aparılmalıdır. Ancaq bir məqsədlə - necə edək ki, xalqlar bir-birinə daha da yaxın olsunlar. Necə edək ki, dünyada dini zəmində qarşıdurma olmasın, xalqlar, sivilizasiyalararası məsələlər müsbət istiqamətdə inkişaf etsin. Qarşılıqlı inam artsın, qarşılıqlı hörmət artsın. Başqa dinin nümayəndələrinə hörmət, başqa dinin tarixi və dini abidələrinə hörmət, ilk növbədə, öz dininə olan hörmətin əlamətidir. Bizim gücümüz milli və dini müxtəlifliyimizdədir. Biz Azərbaycanda bunu belə başa düşürük. Ona görə hər bir yerdə bu məsələlərə xüsusi diqqət göstərilməlidir. Azərbaycanın təcrübəsi həm keçmiş dövrdəki, həm də artıq iyirmi illik müstəqillik təcrübəsi onu göstərir ki, multikulturalizm çox müsbət nəticələri var. Multikulturalizm qarşı çıxış edənlər bu məsələni daha da geniş təhlil etməlidirlər. Müsbət təcrübəyə malik olan ölkələrin

təcrübəsi öyrənilməlidir. Əgər bu gün multikulturalizmə qarşı müəyyən fikirlər səslənsə, sual verilməlidir: Bəs bunun əvəzinə nə təklif olunur? Özünütəcridmi? Yoxsa, başqa dinlərin nümayəndələrinə qarşı ayrı-seçkilikmi?...”.

2014-ci ilin fevral ayında “Millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşavirliyi” xidməti yaradıldı. Həmin ilin mayında isə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin əsası qoyuldu. Hal-hazırda Mərkəz ölkə rəhbərliyinin daxilə və xaricdə multikulturalizmin təbliği və təşviqi siyasəti istiqamətində əməli fəaliyyəti həyata keçirir.

Sual 2. Multikulturalizmin beynəlxalq sənədlərdə əksi

1991-ci ildən özünün müstəqil xarici siyasi xəttini formalaşdıran Azərbaycan, multikulturalizmi də xarici siyasətin mühüm amilinə çevirdi. Bu gün Azərbaycan multikulturalizmi bir model kimi formalaşmış və bu model artıq dünyaya ixrac olunur.

Milli azlıqlarla bağlı dünyada və xüsusən Avropa ölkələrində həyata keçirilən siyasətə bu günkü qloballaşma kontekstində yenidən baxılması ehtiyacını gündəmə gətirib. İstər ənənəvi milli azlıqlar istər də miqrasiya fonunda formalaşmış yeni milli azlıqların hüquqlarının tam şəkildə təmin olunması və ayrı-seçkilik hallarının aradan qaldırılması, separatçılıq hallarının qarşısının alınmasında və dövlətlərin suverenliyi baxımından həyati önəm daşıyır.

Beynəlxalq aləmdə etimadsızlıq mühitinin hökm sürdüyü, milli dözümsüzlük və məzhəb ayrı-seçkiliyinin aktuallaşdığı bir zamanda Azərbaycan hakimiyyətinin milli azlıqlar və dini qruplarla həyata keçirdiyi multikultural siyasət dünya ölkələri tərəfindən artıq çox böyük bir maraqla öyrənilir. Bu siyasətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan BMT, AŞ, ATƏT, Aİ, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və.s kimi bir çox beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir və müstəqillik dövründən bu günə kimi 50 dən artıq beynəlxalq sənədə tərəfdar çıxmış, bu sahədə beynəlxalq öhdəliyin həyata keçirilməsində mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir.

Milli azlıqlar dövlətin əhalisindən sayca az olan etnik qruplardır. Milli azlıqların hüquqları, dilləri, dinləri, mədəni və etnik özünəməxsusluqları və onların

müdafiəsi beynəlxalq aktlarda - Avropa Şurasının Nizamnaməsində (London, 5 may 1949-cu il), Avropa Sosial Xartiyasında (18 oktyabr 1965-ci il), “Bölgə dilləri və azlıqların dilləri haqqında Avropa Xartiyasında” (Strasburq, 5 oktyabr 1992-ci il), Milli Azlıqların Müdafiəsi Haqqında Çərçivə Konvensiyasında (Strasburq, 1 fevral 1995-ci il), ATƏT-in İnsan Meyarı Konfransına dair Kopenhagen Müşavirəsinin sənədində (ATƏT-in 35 iştirakçı dövləti tərəfindən 1990-cı il iyunun 29-da qəbul edilmişdir), Yeni Avropa üçün Paris Xartiyasında ATƏT-in İnsan Meyarı Konfransına dair Moskva müşavirəsinin sənədində (1991-ci il oktyabrın 3-də qəbul edilmişdir), ATƏT-in Helsinki Zirvə görüşü sənədində (1992-ci il 9-10 iyul) İctimai-Siyasi Həyatda Milli azlıqların səmərəli iştirakı haqqında Leynd Tövsiyəsində, Milli Azlıqların təhsil hüquqları üzrə Haaqa Tövsiyələrində, Milli Azlıqların Dil hüquqları Haqqında Oslo Tövsiyələrində, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində, İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsində (1948-ci il 10 dekabr), İnsan Hüquqlarının və Əsas azadlıqlarının Müdafiəsi Haqqında Konvensiyada (Roma, 4 noyabr, 1950-ci il), BMT-nin “İrqi Ayrışdırılmanın bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyasında (1969-cu il 4 yanvar), BMT-nin “Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktında (1976-cı il 23 mart), BMT-nin “Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət məhkəməsinin icrasına aid minimal standart qaydalarında (“Pekin qaydaları” 10 dekabr 1985-ci il), “Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyada” (2 sentyabr 1990-cı il), BMT-nin “Bütün müasir zəhmətkeşlərin və onların ailə üzvlərinin hüquqlarının sorunması” haqqında Beynəlxalq Konvensiyada (18 dekabr 1990-cı il), BMT-nin “Milli, yaxud etnik, din, dil azlıqlarına mənsub olan şəxslərin Hüquqları Haqqında Konvensiyada (18 dekabr 1992-ci il), Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statusunda, “Azlıqlara mənsub şəxslərin hüquqlarını təmin etmək haqqında Konvensiya”da (Minsk, 21 oktyabr 1994-cü il) öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanın müasir inkişaf dövründə hüquqi dövlət quruculuğu və insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində səylərin gücləndirilməsi, dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilmişdir. Ötən illər ərzində Azərbaycan Respublikası insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən nüfuzlu beynəlxalq

təşkilatlarla əməkdaşlığı genişləndirmiş, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində 50-dən çox beynəlxalq sənədə tərəfdar çıxmış və bu sahədə beynəlxalq öhdəliklərin həyata keçirilməsində mühüm nəaliyyət əldə etmişdir.

Aşağıda haqqında geniş danışacağım dörd mühüm beynəlxalq sənəd də, insan hüquqları və azadlıqlarının qorunması baxımından çox mühüm sənədlərdir və Azərbaycan Respublikası tərəfindən qəbul edilmişdir.

1. Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası

Avropa dövlətləri uzun müddətli daxili və xarici sabitliyə nail olmaq, milli azlıqlara məxsus şəxslərin öz identikliyinə, mədəniyyət və dillərini qorumaları üçün, onların cəmiyyətdə bərabər hüquqlar daşımalarını təmin etmək üçün əlavə tədbirlər görməli idilər. Bu məqsədlə 1 fevral 1995-ci ildə Avropa Şurasına üzv dövlətlər tərəfindən “Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasını” imzaladılar. Konvensiya 1 fevral 1998-ci ildə 12 üzv dövlətin ratifikasiya (təsdiq) etməsindən sonra qüvvəyə mindi və bu günə kimi 43 dövlət tərəfindən imzalanmış, və onlardan 39 ölkə bu çərçivə konvensiyasını ratifikasiya etmişdir. Konvensiya Azərbaycan Respublikası tərəfindən 17 mart 2000-ci ildə 836 İQ nömrəli qanuna əsasən ratifikasiya edilmişdir.

Bu Çərçivə Konvensiyası milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsinə yönələn ilk beynəlxalq müqavilədir və milli azlıqların mövcudluğunu, onların mədəniyyət və identikliyinə ən yüksək səviyyədə qorunması üçün, yalnızca bilinən təməl hüquqlar (fikir azadlığı, vicdan azadlığı, dini etiqad azadlığı, sərbəst toplaşma azadlığı və.s.), eləcə də diskriminasiyanın qadağan olunmasını nəzərdə tutmur. Bu cür təməl hüquqlar İnsan Hüquqları haqqında Beynəlxalq Konvensiya ilə də tənzim olunur. Konvensiyada eyni zamanda yalnızca milli azlıqlara şamil olunan qarant hüquqlar da müəyyən edilmişdir (Öz dilində danışmaq hüququ, eyni etnik-mədəni, dil və din identikliyinə aid şəxslərlə sərbəst ünsiyyət qurma hüququ və.s.). Buna görə də Konvensiyanın 1-ci maddəsində açıq şəkildə qeyd olunur ki, milli azlıqlar və bu azlıqlara məxsus şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, insan hüquqlarının beynəlxalq müdafiəsinin ayrılmaz tərkib hissəsidir və buna görə də, beynəlxalq əməkdaşlığın bir hissəsi hesab olunur.

Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın qəbul olunmasında qarşıya qoyulan məqsəd, milli azlıqların tam və həqiqi bərabərliyini təmin etmək, həmçinin hüququn aliliyi, ərazi bütövlüyü və milli suverenlik prinsiplərinə hörmət çərçivəsində öz milli fərdiliyini ifadə etmək, qorumaq və inkişaf etdirməyə imkan verən şəraitin yaradılmasıdır. Mədəni rəngarənglik hər hansısa bir cəmiyyətin parçalanmasının deyil, onun zənginləşməsinin mənbə və faktorudur.

Konvensiyada nəzərdə tutulan ən mühüm müddəalardan biri ondan ibarətdir ki, onu qəbul edən dövlətlər öz üzərlərinə hər hansısa bir şəxsin iradəsi əleyhinə assimilyasiya siyasətinin həyata keçirilməməsi öhdəliyini götürürlər.3-cü maddədə açıq şəkildə qeyd olunur ki, hər bir milli azlığa məxsus şəxs ona bu cür baxılmasını və ya baxılmamasını müəyyən etmək hüququna malikdir və bu seçim və ya bu seçimlə bağlı hüquqların həyata keçirilməsi həmin şəxsi alçaltmamalıdır.

Bu qədər həssas bir sahədə mürəkkəb hüquqi və siyasi maneələr olduğundan Çərçivə Konvensiyası milli azlıq konsepsiyasının dəqiq anlayışını müəyyən etməmişdir, lakin aşağıdakı kriteriyaları irəli sürmüşdür: Bu anlayış yalnız din, dil, ənənələr və mədəni irslə müəyyənləşdirilən azlıqlara şamil edilir.

Çərçivə Konvensiyasını ratifikasiya etmiş hər bir dövlət, eləcə də Azərbaycan Respublikası, bir il müddətində onun müddəalarını və prinsiplərini yerinə yetirmək məqsədi ilə həyata keçirdiyi qanunvericilik tədbirlərini və ya digər tədbirlər barədə Avropa Şurasının baş katibinə dolğun məlumat verməlidirlər. Qanunvericilik tədbirləri dedikdə nə nəzərdə tutulur? Burada söhbət Konvensiyanın əsas prinsiplərinin daxili qanunvericilikdə öz əksini tapmasından gedir. Çərçivə Konvensiyasında söhbət mühüm olaraq bərabərlik prinsipindən, ən əsası isə qanun qarşısında bərabərlikdə gedir. Burada qeyd olunmalı ən mühüm fakt ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikası hələ 1992-ci ildə, yəni Çərçivə Konvensiyası imzalanmamışdan 3 il qabaq prezidentin “Azərbaycan Respublikasında yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, dil və mədəniyyətlərin inkişafı üçün dövlət yardımı haqqında” fərmanı ilə onların təməl hüquqlarının qorunmasını təminat altına almışdı.1995-ci il Konvensiyasında nəzərdə tutulan bir çox müddəa, (ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi, sərbəst dini mərasimlərini

icra etmək, mədəni, dil və dini özünəməxsusluğu qoruyub saxlamaq, öz dilində informasiya almaq hüququ və.s) 1992-ci il prezident fərmanında öz əksini öncədən tapmışdı. Digər mühüm müddəalar isə (Öz dilində ifadə vermək azadlığı, öz dilində təhsil almaq hüququ və.s) ayrı-ayrı daxili qanunvericilik aktlarında (Cinayət Prosesual Məcəlləsi, Təhsil haqqında qanun və.s) öz əksini tapmışdır.

Milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi haqqında çərçivə konvensiyası özündə aşağıdakı prinsipləri təsbit edir:

- ✓ Ayrı-seçkiliyi qadağan olunması;
- ✓ Milli azlıqlarla əhalinin çoxluğu arasında bərabərliyin təmin olunmasına yardım etmək;
- ✓ Milli azlıqların mədəniyyətinin, dininin, dilinin və adət ənənələrinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması
- ✓ Söz, fikir, vicdan və din azadlığı
- ✓ Təhsil almaq hüququ
- ✓ Sərhədyanı əlaqələr və əməkdaşlıq
- ✓ İqtisadi, mədəni və sosial həyatda iştirak və.s

Bu Konvensiya ilə dövlətlər öz üzərlərinə milli azlıqlarla bağlı böyük öhdəliklər götürmələrinə baxmayaraq, onun hər hansısa müddəası və ya prinsipi ayrılıqda hər hansı bir şəxsin beynəlxalq hüquq prinsiplərinə, xüsusilə də dövlətin suveren bərabərlik, ərazi bütövlüyü və siyasi müstəqillik prinsiplərinə zidd olan hər hansı bir hərəkətə yol vermək hüququnun olmasının güman edilməsi kimi şərh oluna bilməz.

Hazırkı Çərçivə Konvensiyasının müddəalarına Razılığa gəlmiş dövlətlər tərəfindən əməl olunması məsələsinə nəzarəti Avropa Şurasının Nazirlər Kabineti həyata keçirir. Yekun olaraq bu Konvensiya ilə bağlı onu qeyd etmək lazımdır ki, istənilən tərəf istədiyi vaxt Avropa Şurasının baş katibinə xəbərdarlıq məktubu yazmaqla hazırkı Çərçivə Konvensiyasını etibarsız elan edə bilər. Belə etibarsızlıq elanı baş katibin bu məzmununda xəbərdarlıq məktubu almasından altı ay sonra, gələn ayın biri qüvvəyə minir.

2.İrqi Ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında Beynəlxalq Konvensiya

İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında konvensiya BMT-nin insan hüquqları ilə bağlı olan ən mühüm konvensiyalarından biridir və milli, irqi, cinsi eləcə də etnik ayrı-seçkiliyə qarşı yönəlmişdir. Bu konvensiya 21 dekabr 1965-ci ildə qəbul olunmuş və 4 yanvar 1969-cu ildə isə qüvvəyə minmişdir. 2015-ci ildə artıq 177 dövlət tərəfində ratifikasiya (təsdiq) olunmuşdur. Bu konvensiya Azərbaycan Respublikası prezidentinin 31 may 1996-cı il 95 İC nömrəli qanunu ilə təsdiq olunmuş və qüvvəyə minmişdir.

İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında konvensiya bütün dünyada irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının tezliklə ləğv edilməsi və şəxsiyyətin, insan ləyaqətinin tezliklə dərk edilməsi məqsədi güdür. Konvensiyanın 1-ci maddəsində açıq şəkildə qeyd olunur ki, “bu konvensiyada irqi ayrı-seçkilik ifadəsi məqsədi, yaxud nəticəsi siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və ictimai həyatın digər sahəsində insan hüquq və azadlıqlarının bərabər əsasda tanınmasını, ifadə olunmasını, yaxud həyata keçirilməsini ləğv etmək və ya pisləşdirmək olan, irqi, dərinin rəngi, nəsil və yaxud etnik mənşə əlamətlərinə əsaslanan hər hansı fərqləndirməni, istisnanı, məhdudiyyəti, yaxud tutmanı bildirir. Eyni zamanda qeyd olunur ki, bu konvensiya onun iştirakçısı olan dövlətlərin, öz vətəndaşları ilə onların vətəndaşları olmayanlar arasında qoyduğu fərqlərə, istisna və məhdudiyyətlərə yaxud üstün tutmalara şamil edilmir.

Bu konvensiyada öz əksini tapmış ideya və prinsiplər Azərbaycan Respublikasının həyata keçirdiyi siyasətin əsas xəttlərindəndir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 dekabr 2011-ci il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində “Milli Fəaliyyət Proqramı” təsdiq edilmişdir. İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında Konvensiyada öz əksini tapmış hüquqların milli qanunvericilikdə daha səmərəli qorunması ilə bağlı “Milli Fəaliyyət Proqramı”nın 1.1 və 1.2-ci bəndləri xüsusi qeyd edilməlidir. Sözügedən proqramın 1.1-ci bəndində Azərbaycan Respublikası qanunları layihələrinin hazırlanması zamanı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı

beynəlxalq müqavilələrdə təsbit edilmiş insan hüquq və azadlıqlarının əsas meyar kimi rəhbər tutulması təsbit edilmişdir. "Milli Fəaliyyət Proqramının" 1.2–ci bəndində isə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı insan hüquqları və azadlıqlarına dair beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərin həyata keçirilməsi və Azərbaycan Respublikasının normativ-hüquqi aktlarının beynəlxalq hüquqi sənədlərə uyğunluğunun təmin edilməsi öz əksini tapmışdır.

İrqi Ayrı-Seçkiliyin Bütün Formalarının Aradan Qaldırılması haqqında Beynəlxalq Konvensiya əsaslanan "bərabərlik hüququ" Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 25-ci maddəsində, Cinayət Məcəlləsində, Cinayət Prosesual Məcəllədə, Mülki Prosesual Məcəllədə, Ailə, Əmək məcəllələrində və digər qanunvericilik aktlarında təsbit edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, şəxsin milliyətindən, irqindən, dinindən, dilindən, cinsiyyətindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olaraq hüquq və qanuni mənafələrinə zərər vurmağa görə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 109-cu (Təqib), 111-ci (irqi ayrı-seçkilik, aparteid), 154-cü (bərabərlik hüququnu pozma), 283-cü (milli, irqi və ya dini düşmənçiliyin salınması) maddələri ilə məsuliyyət nəzərdə tutulur. Yeri gəlmişkən Cinayət Məcəlləsinin 283-cü maddəsi dövlət ələhinə olan cinayət kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan Respublikasının 25 avqust 2000-ci il tarixli 387 nömrəli fərmanının 7-ci bəndinin 2ci hissəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 283-cü maddəsi üzrə ibtidai istintaqın aparılması səlahiyyəti Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə həvalə olunmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 2009-cu il avqust və 2013-cü il avqust tarixləri ərzində 283-cü maddə üzrə MTN İstintaq Baş İdarəsinin icraatında cəmi bir cinayət işi olmuşdur. (Süleymanov Abgül Nemət oğlunun təqsirləndirilməsinə dair).

Bu konvensiya əsasında irqi ayrı-seçkiliyin ləğvi üzrə komitə yaradılmışdır. O, iştirakçı dövlətlər tərəfindən seçilən 18 ekspertdən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərir. Bir məqam diqqəti çəkir ki, bu komitənin səlahiyyətləri insan hüquqları komitəsinin səlahiyyətləri ilə üst-üstə düşür. Mühüm fərq ondan ibarətdir ki, 1963-cü il konvensiyasında nəzərdə tutulmuş dövlətlərarası şikayət proseduru məcburi xarakter

daşıyır. Bu o deməkdir ki, komitənin müvafiq səlahiyyətini tanımaq barədə heç bir ilkin bəyanat vermədən istənilən iştirakçı dövlət, öz ərazisində irqi ayrı-seçkiliyə yol verən başqa bir iştirakçı dövlətə qarşı komitəyə ərizə ilə müraciət edə bilər.

3. "UNESCO-nun Mədəni Özünüifadə Müxtəlifliyinin Qorunması və Təşviqinə dair Konvensiya"

Mədəni müxtəliflik cəmiyyətin (insanlığın) ən mühüm əlamətlərindən biridir və cəmiyyətin daimi inkişafı üçün mühüm faktordur. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi və digər beynəlxalq sənədlərdə elan edilmiş insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının tam həyata keçirilməsi üçün mədəni müxtəlifliyin qorunmasının əhəmiyyəti danılmazdır. Bununla bağlı mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin yox olma və ya ciddi ziyan çəkmək təhlükəsinə qarşı bu konvensiya çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mədəni Özünüifadə Müxtəlifliyinin Qorunması və Təşviqinə dair Konvensiya 20 oktyabr 2005-ci ildə UNESCO-nun 33-cü sessiyasında qəbul olunmuş və 18 mart 2007-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Azərbaycan Respublikası bu konvensiyaya 26 noyabr 2009-cu ildən qoşulmuşdur.

Nədir mədəni müxtəliflik? Ayrı-ayrı qrupların və cəmiyyətlərin mədəniyyətlərinin öz ifadəsini tapdığı müxtəlif formalardır. Bu özünüifadə formaları qruplar və cəmiyyətlər arasında və onların daxilində ötürülür.

Mədəni özünüifadə isə ayrı-ayrı fərdlərin, qrupların və ya cəmiyyətlərin yaradıcılığının nəticəsi olan və mədəni məzmun daşıyan özünüifadə nəzərdə tutulur.

Konvensiyanın qəbul olunmasında əsas məqsəd aşağıdakılardan ibarətdir.

- Mədəni özünüifadə müxtəlifliyini qorumaq və təşviq etmək
- Müxtəlif mədəniyyətlərin çiçəklənməsi və qarşılıqlı səmərəli tərzdə bir-birinə sərbəst təsiri üçün şərait yaratmaq
- Mədəniyyətlərarası hörmət və sülh mədəniyyəti naminə bütün dünyada geniş və tarazlı mədəni münasibətləri təmin etmək üçün mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq etmək

- Mədəni özünüifadə müxtəlifliyi qorumaq və təşviq etmək sahəsində, xüsusi ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrin imkanlarını genişləndirmək məqsədilə tərəfdaşlıq ruhunda beynəlxalq əməkdaşlıq və həmrəyliyi gücləndirmək və.s

Konvensiyanın 2-ci maddəsində ondan irəli gələn mühüm prinsiplər öz əksini tapmışdır. Bu prinsiplər rəhbər başlanğıclardır və aşağıdakılardır:

- ✓ İnsan Hüquqları və əsas Azadlıqlarına hörmət prinsipi
- ✓ Suverenlik prinsipi
- ✓ Bərabər ləyaqət və bütün mədəniyyətlərə hörmət prinsipi
- ✓ Beynəlxalq həmrəylik və əməkdaşlıq prinsipi
- ✓ İnkişafın iqtisadi və mədəni aspektlərinin bir-birini tamamlaması prinsipi
- ✓ Davamlı inkişaf prinsipi
- ✓ Bərabər imkan prinsipi
- ✓ Açıqlıq və tarazlıq prinsipi

Mədəni Özünüifadə Müxtəlifliyinin Qorunması və Təşviqi Konvensiyasının mühüm orqanları, Tərəflərin Konfransı və Hökumətlərarası Komitədir. Tərəflərin Konfransı bu konvensiyanın plenar və ali orqanı hesab olunur. Bu orqanın sessiyası iki ildə bir dəfə və ya üzv dövlətlərin ən azı üçdə birinin Hökumətlərarası Komitəyə müraciəti əsasında fəvqəladə sessiyası keçirilir. Hökumətlərarası Komitə isə 18 dövlətin nümayəndələrindən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərir. Onun üzvləri 4 ildən bir olmaqla, Tərəflərin Konfransı tərəfindən seçilir. Hökumətlərarası Komitə, Tərəflərin Konfransı orqanının rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir və onun qarşısında hesabat verir. UNESCO-nun Katibliyi isə Konvensiyanın orqanlarına onların fəaliyyətləri zamanı sadəcə köməklik göstərir. Katiblik Tərəflərin Konfransının və Hökumətlərarası Komitənin sənədlərini, habelə onların iclaslarının gündəliyini hazırlayır, qərarlarının həyata keçirilməsinə kömək göstərir və buna dair məruzə edir

4. "Dözümlülük prinsipi haqqında bəyannamə"

Bu bəyannamə UNESCO-nun 25 oktyabr - 16 noyabr 1995-ci ildə Paris şəhərində baş tutmuş 28-ci sessiyasında imzalanmışdır. Bəyannaməni qəbul edən dövlətlər, cəmiyyətimizdə sülhun genişlənməsi, xalqların iqtisadi və sosial rifahının təmin olunması üçün tolerantlıq prinsiplərinin vacibliyini elan edirlər. Bəyannamənin

1-ci maddəsində tolerantlığa bu cür anlayış verilmişdir: Tolerantlıq dünyada mövcud olan mədəniyyətlərin, onların öz zənginlikləri və müxtəlifliyi ilə qəbul olunması, tanınması və hörmət olunmasıdır.

Tolerantlıq müxtəlifliyin harmoniyasıdır və yalnız mənəvi öhdəlik deyil, həmçinin siyasi və hüquqi məcburiyyətdir. Tolerantlıq sülhün təməli olmaqla, hər bir hüquqi və demokratik dövlətin, insan hüquqlarının və plüralizmin əsas açarıdır.

Dövlət müstəvisində tolerantlıq, qanunvericilik, inzibati və məhkəmə fəaliyyətində ədalətlik prinsipinin qorunmasını, həmçinin hər bir şəxsə bərabər sosial-iqtisadi şansların yaradılmasını tələb edir. Əks halda cəmiyyətdə düşmənçilik və fanatizm ruhu genişlənə bilər.

Bəyannamənin ikinci maddəsinin məzmunundan aydın olur ki, qeyri-tolerantlıq dedikdə, kiminsə güc və ya diskriminasiya ilə sosial və siyasi həyatdan təcrid olunması başa düşülür. Harmonik birgəyaşayışı təmin etmək üçün, hər bir fərd, qrup və ya cəmiyyət insanlığın multikultural ruhunu qəbul etməli və buna hörmət etməlidir. Bəyannamədə həmçinin qeyri-tolerantlığa qarşı mübarizənin ən effektiv forması kimi təhsil və tərbiyə göstərilir. Düzümlülüyün genişlənməsi üçün ilk növbədə hər bir kəsə özünün hüquq və azadlıqları öyrədilməli, eləcə də başqasının hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşmaq aşılmalıdır.

Bəyannaməni qəbul edən dövlətlər, qeyri-tolerantlıq təhlükəsini ictimaiyyətə daha aydın çatdırılması üçün, hər il 16 noyabr tarixini “Dünya Tolerantlıq Günü” kimi qeyd olunmasını elan edirlər.

NƏTİCƏ

Azərbaycan Respublikası özünün multikulturalizm siyasətinin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. Azərbaycan beynəlxalq təşkilatların multikulturalizm, tolerantlıq sahəsində qəbul etdiyi hüquqi sənədlərə öz münasibətini bildirir, bu sənədlər dövlətin milli maraqlarına uyğun gəldikdə onları imzalayır, ratifikasiya edir.

Azərbaycan hökuməti insan haqları, o cümlədən milli azlıqların müdafiəsi sahəsində nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla (BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və s.) işgüzar əməkdaşlıq əlaqələri qurur. Respublika insan haqları və milli azlıqların müdafiəsi ilə bağlı bir çox beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası özünün siyasi müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən milli, dini azlıqların hüquqlarının, mədəni dəyərlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində qəbul olunan bir sıra hüquqi-normativ sənədləri imzalamış, beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuşdur.